

МЕТАФОРИЗАЦИЈАТА КАКО ПРОЦЕС ВО ПОЛИСЕМИЈАТА ВООПШТО И ВО ПОЕЗИЈАТА^{1*}

Виолета Николовска

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

Апстракт: Предмет на анализа во овој труд е метафората, но не само како стилско изразно средство, карактеристично за книжевноста, туку, според принципите на когнитивната лингвистика како карактеристика на човековиот когнитивен систем и неговото секојдневно живеење. Како теориска основа за овој тип на анализа ни послужи книгата „Metaphors we live by“ од Lakoff and Johnson). Полисемијата ја разгледуваме како резултат на развивање на ново, метафорично значење на зборовите (во даден контекст). При тоа, со примери илустрираме дека метафоричното значење при полисемијата се развива од правец КОНКРЕТНО → АПСТРАКТНО. Во вториот дел од трудот ја анализираме метафората во две антологиски песни од поетите Блаже Конески и Гане Тодоровски. Она што го изведуваме како заклучок е дека, барем во овие два примера, метафоричното значење се развива во обратен правец: АПСТРАКТЕН ПОИМ е претставен со КОНКРЕТЕН ПОИМ. Оваа појава е во основа и на симболизмот, кој е карактеристичен за јазичниот израз на поезијата.

Клучни зборови: метафора, полисемија, јазик, поезија, симболизам, когнитивна лингвистика.

METAPHORISATION AS A PROCESS OF POLYSEMY AND IN POETRY^{2*}

Violeta Nikolovska

Faculty of Educational Sciences, Goce Delcev University Stip
violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

Abstract: The subject of analysis on this paper is the metaphor, not only as a rhetorical flourish that is characteristic in literature, but also as a characteristic of the human cognitive system and human everyday life in accordance with the principles of cognitive linguistics. The book “Metaphors we live by“ by Lakoff and Johnson was used as a theoretical basis for this type of an analysis. Polysemy was considered as a result of the development of a new metaphoric meaning of words (in a given context). Herein, it is illustrated with examples that the metaphorical meaning in polysemy is developed in the direction from concrete to abstract. In the second part of the paper, the metaphor is analysed in two anthology poems by the poets Blazhe Koneski and Gane Todorovski. The conclusion is that at least in these two examples the metaphorical meaning is developed in the opposite direction: an ABSTRACT TERM is represented as a CONCRETE TERM. This occurrence is in the basis of symbolism, which is characteristic for the language expression of poetry.

Key words: metaphor, polysemy, language, poetry, symbolism, cognitive linguistics.

Метафората ја нарекуваат кралица на стилските фигури. Сепак, таа не е само стилска фигура, украс во поезијата, естетско средство на јазичното изразување, туку таа е дел од когнитивниот систем на човекот, негов секојдневен начин на мислење и живеење. Тоа го тврдат Лејкоф и Џонсон, во широко познатата „Метафори покрај кои живееме“ (Lakoff and Johnson 1980).

Во овој труд ние ќе се обидеме да ја споредиме таа метафора, која е дел од нашиот секојдневен живот, од нашите когнитивни процеси (и при тоа причина за развој на полисемија кај зборовите) со метафората како јазичен украс, стилска фигура во поезијата. Како примери за

¹ Трудот беше презентираан на VII меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања“, што се одржа на 19 и 20 октомври 2022 година во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје.

метафора во поезијата ќе анализираме стихови од двајца наши еминентни поети, Блаже Конески и Гане Тодоровски.--

Ќе ги разгледаме најпрвин дефинициите за метафората во нашите граматика. Во „Општата граматика на македонскиот јазик“ (Бојковска и др., 2008, 352-353) метафората се разгледува во одделот за стил и стилистика, како стилистичко изразно средство. Таа спаѓа во групата на фигури на значењето или тропи. Основниот принцип кој ги карактеризира тропите како јазично изразно средство е „пренесувањето на значењето од еден збор на друг“ (Бојковска и др., 2008, 351). Ова пренесување на значењето се остварува меѓу поими што се слични или блиски меѓу себе според некој признак и што може да се доведат во извесна релација. Во стилистиката, овој принцип се смета за јазичен и се смета дека за основа ја има полисемичноста на зборовите.

Во когнитивната лингвистика, пристапот е поинаков. Метафората нема своја основа во полисемијата на зборовите, туку напротив – таа е основа, принцип за развој на полисемичноста кај зборовите. Тоа значи дека ние мислиме метафорично. Книгата што го смени нашето разбирање на метафората и нејзината улога во јазикот и нашиот живот е веќе споменатата „Метафори покрај кои живееме“ од Лејкоф и Џонсон. Еве што велат самите автори за процесот на создавање на ова лингвистичко и истовремено философско дело: “We were brought together by a joint interest in metaphor. Mark (Johnson) had found that most traditional philosophical views permit metaphor little, if any, role in understanding our world and ourselves. George (Lakoff) had discovered linguistic evidence showing that metaphor is pervasive in everyday language and thought – evidence that did not fit any contemporary Anglo-American theory of meaning within either linguistics and philosophy. Metaphor has traditionally been viewed in both fields as a matter of peripheral interest. We shared the intuition that it is, instead, a matter of central concern, perhaps the key to giving an adequate account of understanding. ... In the process, we have worked out elements of an experientialist approach, not only to issues of language, truth and understanding but to questions about the meaningfulness of our everyday experience” (Lakoff and Johnson, 1980, IX – X).

Пред да ги изложиме јазичните докази за метафората како составен дел од нашиот когнитивен систем, ќе се задржиме на основните теориски поставки за метафората во когнитивната лингвистика.

Во нашата анализа, ќе се осврнеме само на структуралната метафора, примери во кои еден концепт е метафорично структуриран во рамките на другиот. Што значи тоа? Тоа значи дека ние имаме способност еден аспект од концептот да го разбереме во рамките на друг концепт, при што другите аспекти на тој втор концепт се на некој начин прикриени. Всушност, метафората се фокусира на еден аспект од концептот. Во примерот што ќе го видиме подолу, метафората е:

Љубовта е болест / здравје.

Пр.: *Тие се во нездрава врска. Тие имаат силен, здрав брак. Нивниот брак е мртов, не може да оживее.*

Спомената метафора истакнува само еден аспект од поимот љубов. Во текстот што следува, ќе покажеме и метафори што отсликуваат, што се фокусираат на други аспекти од поимот љубов.

Постоењето на структурална метафора не значи дека нема друг тип на метафорично мислење, на пример во рамки на ориентациските метафори за кои зборуваат Лејкоф и Џонсон, но за нашето излагање интересни се структуралните метафори кои се во основа на развојот на полисемијата кај зборовите. За илустрација на нашите тврдења ќе се послужиме во голем број со примери што ги даваат Лејкоф и Џонсон.

Првата структурална метафора е:

Кавгата е војна.

Пр.: *Твоите тврдења се неодрбраниви. Тој ја нападна секоја слаба точка на моето тврдење. Неговата критика удираше право во целта.*

Споменавме дека една од метафорите за љубовта е е: *Љубовта е болест / здравје. Љубовта може да биде и војна.* Тоа е друг аспект на концептот љубов кој го среќаваме во јазичните

изрази:

Тој е голем освојувач (на женски срца). Таа се бореше за него, но љубовницата ја доби војната. Тој ја освојува постепено, со трпение.

Изгледа дека љубовта има многу аспекти кои може метафорично да се поврзат со различни концепти, па еден од нив е и лудилото:

Луд сум по неа. Полуде по неа. Таа девојка ме излудува.

Интересно е тоа што метафорите што погоре ги наведовме како примери се преводи од англиски јазик (преземени од споменатата книга на Лејкоф и Џонсон), а звучат и се употребуваат сосема природно и во македонскиот јазик. Овој факт е всушност потврда за тврдењето дека метафората како когнитивен процес е универзална карактеристика. Секако, постојат и локални особености, специфики, особено кај фразеолошките изрази.

Сличности и разлики кај метафоричните изрази на концептот време во македонскиот и англискиот јазик можеме да проследиме во следниве метафори:

Во македонскиот јазик, *Времето тече (Времето е река, поток).*

Пр.: *Ти истече времето. Никако не ми истекува овој половина час чекање.*

Во англиски јазик, но и во македонски, *Времето е пари / богатство.*

Пр. *Заштедив половина час одејќи по новиот пат. Потрошив многу време со него. Имам време. Немам време.*

Времето е и птица (лета): Time flies < lat. Tempus fuget. Ми летна времето со тебе.

Метафората, како што рековме, е причина за развој на полисемијата на зборовите во јазикот. Ова не го сметаме за свое оригинално мислење, сме го сретнале и кај други автори (Jeffries, 1998, 115). Според Лејкоф и Џонсон, ние вообичаено го концептуализираме она што е нефизичко, апстрактно, во рамките на физичкото. Тоа произлегува во основа од нашето просторно искуство (Lakoff and Johnson, 1980, 59).

Значи, правецот на развој на полисемијата би бил: КОНКРЕТНО → АПСТРАКТНО.

Примерите што ќе ги приведеме се на македонски јазик (в. Николовска, 2012, 143-153):

ФАТИ

Тој ја фати топката. Фати ја за рака!

Метафорично: *Фаќа белешки. Фати настинка. Извини, те фатив на јадење.*

ФРЛИ

Фрли ја топката!

Метафорично: *Фрли поглед кон таблата.*

Според Лејкоф и Џонсон, *Разбирањето (сфаќањето) е гледање.* Уште еден процес на метафоризација КОНКРЕТНО → АПСТРАКТНО. Македонските примери би биле:

Гледам дека не можеш да излезеш на крај со проблемот. Гледам што сакаш да кажеш. Сега гледам што си мислел за мене. Гледам дека тоа не ти се допаѓа. Никако не може да ја согледа таа врска меѓу појавите.

Метафората во поезијата, според нашите согледувања, има обратен правец: АПСТРАКТНО → КОНКРЕТНО. Ова наше тврдење ќе го илустрираме преку анализа на две песни од наши два автора (оние целини од нив кои се илустрација за нашето тврдење), столбови на модерното поетско творештво на македонскиот народ: Блаже Конески и Гане Тодоровски. И песните се стожерни: *Везилка* и *Вардар*.

Анализата ќе ја започнеме со песната *Везилка* од Конески (Конески, 2012, 161).

Везилке, кажи како да се роди

Проста и строга македонска песна

Од ова срце што со себе води

Разговор ноќен во тревога бесна?

Два конца, парај, од срцето, драги,

Едниот црн е, а другиот црвен,

Едниот буди морничави таги,

Другиот копнеж и светол и стрвен.

*Па со нив вези еднолична низа,
песна од копнеж и песна од мака,
ко јас што везам на ленена риза
ракав за бела невестинска рака.*

...

Првата метафора која ја откривме во *Везилка е: Песната е вез. Пишувањето песна е везење.*

Втората метафора е: *Чувствата што излегуваат од срцето се конци.* Се везе / се пишува со конците.

Песната има и симболика претставена со бои: црната боја е симбол на *морничава тага*; црвената – на *копнеж и светол и стрвен*. Бела е невестинската рака. Таа ја симболизира невиноста, чедноста на невестата, македонската жена. При тоа, значајно е и тоа што не е бела ленената риза, туку невестинската рака. Белината, чистотата уште поблиску се врзува за жената.

Следните стихови во кои побаравме метафори се стиховите од песната *Вардар* од Гане Тодоровски (стиховите ги преземаме од Паноска, 1987, 54).

*Течам и јас, и јас сум тек
Тек горкорек, тек недорек,
Течам и си го знам вртокот,
Солунот не си го знам!*

*Јас не сум Вардар, ни завардарен,
Не сум превардарен, ни подвардарен
Не сум: варден, та недоварден,
Јас тек без ширина и должина!*

Метафората е: *Животот на човекот / поетот е река.* При тоа, човекот си го знае Вртокот (следната метафора во песната – изворот, почетокот на животот, детството, младоста, она што било), но не си го знае Солунот (метафора за крајот на животот).

Каков е текот на реката (животот) на поетот: *тек горкорек* (таква е неговата приказна), *тек недорек* (приказната е недо/ис/кажана...).

Со поимот Вардар (називот Вардар) авторот прави игра на зборови (Гане Тодоровски во нашата литература е познат и како поет ковач на неологизми), релација со глаголот *варди* (*чува*) што повторно е одлика на неговиот живот: *Не сум: варден, та недоварден, / јас тек без ширина и должина!*

Анализата на метафорите во овие две исклучителни песни од нашите автори Конески и Тодоровски ни покажа дека метафората во поезијата има (барем во овие случаи) обратен правец: АПСТРАКТЕН ПОИМ → КОНКРЕТЕН ПОИМ. Апстрактниот поим е претставен со конкретен поим. Всушност оваа појава лежи и во основата на симболизмот кој е карактеристична појава особено во поетскиот јазик.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Бојковска, С и др. (2008). *Општа граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело.
- Конески, Б. (2011). *Поезија*. Скопје: Детска радост.
- Николовска, В. (2012). Од семантиката на *фати* и *фатален*. *Македонски јазик, LXIII, 143 – 153*.
- Паноска, Р. (1987). *Современ македонски јазик*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.
- Jeffries, L. (1998). *Meaning in English*. Macmillan Press, LTD.
- Lakoff, J. and M. Johnson. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.